

САЛАХ ПРОТИ НІДЕРЛАНДІВ (SALAH v. THE NETHERLANDS)

У справі «Салах проти Нідерландів»

Європейський суд з прав людини (третя секція), палатою, до складу якої увійшли такі судді:

- пан Б. М. Жупанчич (B. M. Župančič), Голова Суду,
- пан Дж. Хедиган (J. Hedigan),
- пан Л. Кафліш (L. Caflisch),
- пан К. Бирсан (C. Birsan),
- пан В. Загребельски (V. Zagrebelsky),
- пані А. Гюлумян (A. Gyulumyan),
- пан Е. Майер (E. Myjer)
- а також пан В. Берже (V. Berger), секретар секції,

після наради за зачиненими дверима 15 червня 2006 року, постановляє таке рішення, ухвалене в зазначений день:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу було розпочато на підставі заяви (№ 8196/02), поданої в Суд проти Королівства Нідерландів відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод («Конвенція») громадянином Алжиру Халідом Салахом («Заявник») 13 лютого 2002 року.

2. Заявник був представлений пані Ю. Серраренс (*J. Serrarens*), адвокатом, що практикує в Маастрихті. Уряд Нідерландів («Уряд») було представлено його уповноваженою особою, пані Ю. Шуккінг (*J. Schukking*) з Міністерства закордонних справ Нідерландів.

3. 6 жовтня 2005 року Суд оголосив заяву частково неприйнятною і вирішив передати для ознайомлення Урядові скаргу заявника стосовно того, що

здійснюваний щотижня у звичайному порядку особовий огляд, якому його піддавали під час перебування в установі максимального рівня безпеки (*Extra Beveiligde Inrichting* — «УМБ»), порушував його права, передбачені статтями 3 і 8 Конвенції. Відповідно до положень пункту 3 статті 29 Конвенції він вирішив одночасно дослідити цю частину заяви по суті й питання її прийнятності, відхиливши інші пункти скарги заявника.

ЩОДО ФАКТІВ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

4. Заявник народився в Нідерландах в 1964 році й нині відбуває там строк тюремного покарання.

A. Обставини тримання заявника під вартою

5. 1 жовтня 1997 року заявника було взято під варту на час слідства (*voorlopige hechtenis*) за підозрою в його причетності разом з іншими особами до пограбування пари в Нідерландах, під час якого чоловіка було вбито на очах у жінки, яку, кілька разів згвалтувавши, пізніше вбили в Бельгії. Провадження в кримінальній справі, відкритій проти заявника, у рамках якого йому висунули обвинувачення у вчиненні кількох злочинів, включаючи згвалтування, утримання в неволі, убивство, крадіжку й пограбування, було завершено 5 вересня 2000 року, коли Верховний суд (*Hoge Raad*) залишив без змін рішення апеляційного суду (*gerechtshof*) у С'хертогенсбосху від 22 квітня 1999 року, за яким заявника було засуджено до двадцяти років ув'язнення. Тим часом 18 березня 1998 року й 24 червня 1998 року відповідно були визнані прийнятними запити про його видачу властям Німеччини та Бельгії, де заявника розшукували за підозрою у вчиненні різних тяжких злочинів.

6. Спочатку заявника тримали у звичайному слідчому ізоляторі (*huis van bewaring*). 16 січня 1998 року, на підставі інформації, відповідно до якої заявник, як було видно, був організатором підготовки плану втечі, що передбачав взяття заручників, його перевели в Національний блок суворої ізоляції (*Landelijke Afzonderingsafdeling*) Роттердамського центру тримання під вартою. 2 лютого 1998 року його знову помістили в слідчий ізолятор звичайного режиму, але 11 травня 1998 року — після рапорту про те, що заявник і ще один ув'язнений виявилися причетними до контрабанди телефону й зброї в слідчий ізолятор — знову перевели в Національний блок суворої ізоляції.

7. 25 червня 1998 року Міністр юстиції за рекомендацією спеціальної відбіркової комісії УМБ ухвалив рішення щодо переведення заявника в блок попереднього ув'язнення УМБ, яка є частиною пенітенціарного комплексу

«Нюйв Фоссефельд» (*Nieuw Vosseveld*) у місті Фухті. Міністр один раз на шість місяців розглядав підстави його тримання під вартою в досудовому відділенні УМБ і подовжував цей термін. 26 жовтня 2000 року Міністр, за рекомендацією спеціальної відбіркової комісії УМБ, ще раз подовжив перебування заявника в УМБ. Оскільки тим часом набув чинності обвинувальний вирок щодо заявника, то його перевели в тюремний блок УМБ. Міністр кожні шість місяців переглядав підстави тримання заявника під вартою у в'язниці УМБ і подовжував термін тримання. Заявник заперечував кожне рішення про подовження строку в Комісії з розгляду скарг (*beroepscommissie*) Центральної ради з питань відправлення карного правосуддя (*Centrale Raad voor Strafrechtstoepassing*). 1 квітня 2001 року Центральна рада була замінена Радою у справах відправлення карного правосуддя й захисту неповнолітніх (*Raad voor Strafrechtstoepassing en Jeugdbescherming*).

8. У травні 2001 року, після бійки між заявником і одним із в'язнів, заявника перевели на так званий індивідуальний режим, з огляду на висновок про неможливість гарантувати його безпеку в установі, якщо б він там перебував у контакті з іншими в'язнями. Один раз на два тижні підстави для збереження цієї міри, внаслідок застосування якої заявника було виключено з колективних заходів з дозволом брати участь у заходах тільки індивідуально, переглядалися й термін подовжували. Заявник заперечував кожне рішення про подовження строку цього заходу, але безрезультатно. Захід було скасовано в травні 2002 року.

9. Відповідно до звіту від 17 жовтня 2001 року про результати дослідження його психічного стану в Пенітенціарному відбірковому центрі (*Penitentiair Selectie Centrum*) заявник справляв сильне враження людини дуже злісної, імпульсивної й забіякуватої. Він не виявляв чітких ознак депресії, а його наляк на самогубство, очевидно, були наслідком почуття озлобленості через несправедливе засудження й поміщення в УМБ і робилися з метою «покарати» тих, хто його оточував, за те, що вони йому заподіяли. Він справляв враження людини, що страждає від серйозного розладу особистості з переважанням антисоціальних мотивів і нарцисизму. Після складного періоду пов'язана з ним ситуація досягла прийняттого рівня стабільності, і його відносини із працівниками УМБ стали менш напруженими.

10. Листом від 23 жовтня 2001 року заявника повідомили про те, що Міністр юстиції вирішив подовжити його утримання під вартою в УМБ ще на один термін. У листі, в частині, що стосується цієї справи, говорилося:

«З наявних щодо вас відомостей випливає, що Вас, не кажучи вже про те, що Ви є членом злочинної організації, варто вважати схильним до вчинення втеч (*vluchtgevaarlijk*). У цьому зв'язку сповіщаю Вас про таке.

Нині Вас тримають під вартою у зв'язку з вчиненням разом з іншими особами особливо тяжких злочинів, які обурили громадськість й істотно по-

слабили громадський порядок. Крім того, Вас підозрюють у тому, що Ви вчинили особливо тяжкі злочини в інших європейських країнах, через що з боку Бельгії та Німеччини надійшли запити про Вашу видачу, які отримав суд (*arrondissementsrechtbank*) Бреда визнав прийнятними. Ви підлягаєте екстрадиції в Бельгію. 20 жовтня 1999 року Вас допитали працівники німецької поліції, а 17 квітня 2001 року — представники бельгійської влади. Як можна очікувати, у цих країнах Вас засудять до тривалого (-их) строку (-ів) тюремного ув'язнення. 16 січня 1998 року в Маренні (у слідчому ізоляторі) стосовно Вас з'явилася певна інформація, з якої можна зробити висновок про те, що Ви (та інші особи) планували втечу, навіть більше, при цьому планували взяти в заручники співробітників. У запланованій спробі втечі Ви мали зіграти ключову роль. На більш ранньому етапі Вашого тримання під вартою — там само в Маренні (у слідчому ізоляторі) — відповідно до поданих (офіційних) рапортів, Ви мали намір вчинити втечу, скориставшись перепусткою відвідувача. Це призвело до того, що 16 січня 1998 року Вас перевели в Національний блок ізоляції (у Роттердамі).

2 лютого 1998 року Вас перевели в Мідделбург (у слідчий ізолятор звичайного режиму). 11 лютого 1998 року Ви повідомили про одержання Вами одягу й взуття, які Вам не належали. У черевиках, що Ви здали працівникові, було виявлено складаний ніж розміром 23–25 см. 4 квітня 1998 року Ви розбили вікно своєї камери.

6 травня 1998 року було отримано рапорти щодо Вас, згідно з якими Ви мали намір контрабандним шляхом пронести в слідчий ізолятор у аудіоапаратурі телефон і/або зброю.

11 травня 1998 року Вас знову перевели в Національний блок ізоляції до ухвалення рішення щодо пропозиції про Ваше поміщення до УМБ.

Після Вашого переведення в УМБ 25 червня 1998 року Ви виявляли особливу цікавість до системи безпеки в установі. Під час конвоювання інших ув'язнених Ви уважно спостерігали за ходом подій, відзначаючи, які двері при цьому відкривають і які залишають замкненими. Ви також розпитували персонал про те, наскільки добре організований режим у будівлі, чи прослуховують розмови й скільки ув'язнених можна в ній розмістити.

Приблизно 30 липня 1999 року Ви двічі спробували обійти заходи безпеки в УМБ, в результаті чого Вам було винесено попередження. У період із січня 2000 року по 19 червня 2000 року Ви неодноразово чинили непокору й намагалися домогтися розширення меж дозволеного, зокрема щодо правил тюремного режиму.

Між липнем 2000 року й 23 жовтня 2000 року Ви висловлювали погрози на адресу різних осіб, включаючи суддю. У зв'язку з цим Ви заявляли, "що Ви ще знаєте на волі людей, які заради Вас цим займаються".

Окрім того, в період між листопадом 2000 року й 11 квітня 2001 року Ви висловлювали погрози на адресу працівників УМБ. Ви стверджували, що в ситуації, в яку Ви потрапили, винні тюремні власті й тюремний лікар. У цьому зв'язку Ви (крім того) натякали, що ці люди заплатять за те, що вони, на Вашу думку, Вам заподіяли.

Беручи до уваги вищезгадане, є підстави припускати, що (Ви усвідомлюєте, що) Вам більш немає чого втрачати й, отже, Ви скористаєтеся з будь-якої нагоди, щоб утекти.

Після того, як провадження в суді першої інстанції завершилося винесенням Вам вироку, яким Вас було засуджено до довічного ув'язнення, стосовно Вас остаточно набув чинності й вирок, за яким Вас було засуджено до 20 років ув'язнення за вчинення тяжких злочинів. Крім того, Вас підозрюють у вчиненні особливо тяжких злочинів у різних інших європейських країнах, в результаті чого Бельгія та Німеччина звернулись із запитом про Вашу видачу, які окружний суд у Маренні визнав припустимими. Ви підлягаєте видачі в Бельгію. Очікується, що в цих країнах Вас можуть засудити до тривалого (-их) строку (-ів) тюремного ув'язнення.

Ваша втеча була б неприйнятною для суспільства. З врахуванням вищезгаданого, а також через глибоку стурбованість, яку виражає суспільство й суспільна думка з приводу скоєних Вами тяжких злочинів, які серйозно підірвали громадський порядок, Відбіркова комісія (УМБ), заслухавши свідчення відповідального за відбір, який з Вами мав співбесіду, порекомендувала мені подовжити строк Вашого тримання під вартою в УМБ. Я ухвалив таке рішення».

11. Як і в випадку всіх попередніх подібних рішень, заявник оскаржив це рішення про подовження строку його перебування в УМБ, подавши апеляцію в Комісію з розгляду скарг Ради у справах відправлення кримінального судочинства й захисту неповнолітніх, у якій стверджував, що його (тривале) тримання під вартою в УМБ, серед іншого, порушує його права за статтями 3 і 8 Конвенції.

12. 29 січня 2002 року Комісія з розгляду скарг цю апеляцію відхилила, зазначивши, що заявника засуджено до 20 років ув'язнення за особливо тяжкі злочини, що глибоко стурбували суспільство й суспільну думку. Окрім того, його підозрюють у вчиненні серйозних злочинів в інших європейських країнах, у зв'язку з чим Бельгія й Німеччина направили запити про його видачу. Не виключено, що в обох країнах його очікують тривалі строки тюремного ув'язнення. Тому вважається, що в разі втечі заявник становитиме неприпустиму загрозу для суспільства, якщо мати на увазі серйозні порушення громадського порядку. Безпосередньо ризик втечі, тобто, ситуація, передбачена в пункті (б) статті 6 Регламенту від 15 серпня 2000 року про порядок відбору, допровадження й переведення ув'язнених (*Regeling selectie, plaatsing en over-*

plaatsing van gedetineerden), при цьому був менш значимим чинником. Далі Комісія з розгляду скарг зробила висновок про те, що за відсутності фактів або обставин, які б перешкождали подальшому перебуванню заявника в УМБ, рішення про подовження строку його тримання під вартою там є законним і що, зваживши всі інтереси, дотичні до справи, його не можна розглядати як необґрунтоване або несправедливе. Аргументів заявника у світлі статей 3 і 8 Конвенції Комісія не розглядала.

13. Рішенням від 19 квітня 2002 року строк тримання заявника під вартою в УМБ було знов подовжено. Його скарга в Комісію з розгляду скарг, у якій він знову посилався, зокрема, на статті 3 і 8 Конвенції, 22 липня 2002 року була відхилена.

14. Комісія з розгляду скарг знову підтвердила свою думку про те, що заявник у разі втечі становитиме неприпустиму загрозу для суспільства з погляду можливості серйозного порушення громадського порядку, і що сам по собі ризик втечі має менше значення. За браком яких-небудь фактів або обставин, що перешкоджають подальшому перебуванню заявника в УМБ, вона також дійшла висновку, що рішення про подовження строку його тримання під вартою там є законним і що, зваживши всі дотичні до справи інтереси, його не можна розглядати як необґрунтоване або несправедливе. При цьому вона додала, що до того, як буде ухвалено рішення про те, подовжувати чи припинити тримання заявника під вартою в УМБ на новий строк, заявникові варто проконсультуватися з психологом Пенітенціарного відбірного центру, і що рапорт, який буде складено за підсумками цієї співбесіди, буде взято до уваги в процесі ухвалення відповідного рішення.

15. 12 травня 2003 року заявника перевели в звичайну в'язницю в Маастрихті.

В. Цивільний позов проти держави Нідерланди

16. 10 серпня 2004 року ще одна особа, яку тримали в УМБ у період з 26 червня 1998 року по 24 грудня 2003 року, звернулася до окружного суду Гааги з позовом у справі про цивільне правопорушення (*onrechtmatige daad*) проти держави Нідерланди. Однією з підстав, на яких позивач зажадав компенсувати йому моральну шкоду за незаконні дії, відповідальною за які він вважав Нідерланди, було те, що з моменту його арешту в березні 1998 року й до кінця грудня 2003 року він через умови його тримання під вартою піддавався жорстокому й такому, що принижує гідність, поводженню, включаючи необхідність піддаватися образливим і не викликаним потребою особовим оглядам. Цю частину своєї позовної заяви він обґрунтував, зокрема, висновками, яких Суд дійшов у рішеннях від 4 лютого 2003 року в справі «Ван дер Вен проти Нідерландів» (*Van der Ven v. the Netherlands*) (№ 50901/99, ECHR 2003-II) і «Лор-

се та інші проти Нідерландів» (*Lorsé and Others v. the Netherlands*) (№ 52750/99), висновками Європейського комітету у запобіганні катуванням і жорстокому або такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню (КЗК), викладеними у двох доповідях (див. пункти 44–45 нижче), та доповіддю вчених-дослідників від 10 жовтня 2003 року про психологічний вплив режиму УМБ на психічне самопочуття (колишніх) ув'язнених (див. пункт 21 нижче).

17. 11 липня 2005 року заявник і вісім інших (колишніх) осіб, що їх тримали в УМБ, звернулися до окружного суду з клопотанням про дозвіл приєднатися до цивільного позову проти держави Нідерланди. Їхня заява співвідносилася з частиною вимог щодо компенсації моральної шкоди, завданої внаслідок жорстокого й такого, що принижує гідність, поводження з огляду на умови тримання в УМБ, включаючи обов'язкові образливі й невикликані потребою особові огляди. Провадження за цим цивільним позовом ще й досі перебуває на розгляді й жодної ухвали щодо клопотання заявника про приєднання до цього позову поки винесено не було.

II. ВІДПОВІДНЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ПРАВО Й ПРАКТИКА

A. Регулярний щотижневий особовий огляд в УМБ

18. Короткий огляд відповідного внутрішньодержавного права й практики наведено в рішенні Суду від 4 лютого 2003 року в справі «Ван дер Вен проти Нідерландів», № 50901/99, пп. 26–35, ECHR 2003-II, і «Байбашін проти Нідерландів» (*Baybaşın v. the Netherlands*) (ріш.), № 13600/02, від 6 жовтня 2005 року.

19. 1 березня 2003 року, з огляду на висновки Суду, представлені в згаданих вище рішеннях від 4 лютого 2003 року в справах «Ван дер Вен проти Нідерландів» і «Лорсе та інші проти Нідерландів», у правила внутрішнього розпорядку (*huisregels*) УМБ були внесені зміни, внаслідок чого практика регулярних щотижневих особових оглядів, що супроводжували щотижневі огляди камер, була скасована. Відповідно до пункту 4 статті 6 правил внутрішнього розпорядку УМБ, зі змінами, особовий огляд може здійснюватися вибірково під час або відразу ж після щотижневого огляду камери.

20. Починаючи з 10 липня 2003 року, згідно з ухвалою, виданою 7 липня 2003 року суддею, відповідальним в окружному суді Гааги за тимчасові заходи (*voorzieningenrechter*), у рамках спрощеного наказного провадження за позовом, поданим проти держави Нідерланди тринадцятьма в'язнями УМБ у червні 2003 року, вибіркового особового огляду, який був пов'язаний з оглядом камер, надалі скасовувався й власті УМБ мали визначати необхідність вибіркового огляду у випадку кожного конкретного ув'язненого. Становище кожного конкретного в'язня тепер обговорюють на щомісячних нарадах працівників УМБ, присвячених ув'язненим.

21. 10 жовтня 2003 року дослідники з Вільного університету Амстердама представили доповідь про результати дослідження, проведеного на замовлення Міністра юстиції від січня 2001 року, про психологічний вплив режиму УМБ на психічне самопочуття (колишніх) ув'язнених (див. пункти 45–46 нижче). Відповідно до його висновків режим УМБ впливав на когнітивні функції ув'язнених, особливо на їхню здатність швидко опрацювати інформацію й швидкість відгуку, що, імовірно, було наслідком браку стимулів в обстановці тримання під вартою. Крім того, у доповіді був зроблений висновок, що режим УМБ викликає депресію більшою мірою, ніж режим з обмеженим правом пересування, і що особи, які перебувають в УМБ, сприймають особливий огляд як елемент принизливий і особливо обтяжливий. З іншого боку, УМБ забезпечує краще співвідношення режимів відпочинку й занять, аніж режим з обмеженим правом пересування, внаслідок чого в'язні в УМБ підтримують більш здоровий ритм життя в побуті. Крім того, не було виявлено доказів того, що в'язні в УМБ мають більше фізичних ознак постійного нервово-психічного напруження.

В. Деліктні позови проти Нідерландів

1. Судовий контроль з боку цивільних судів щодо актів державної влади

22. Відповідно до нідерландського права цивільні суди традиційно мали юрисдикцію розглядати висунуті до органів влади вимоги в разі, якщо інші засоби судового захисту не були доступні. У разі, якщо особа в обґрунтування своєї вимоги до влади стверджує, що та вчинила відносно неї делікт у межах значення статті 6:162 Цивільного кодексу Нідерландів (*Burgerlijk Wetboek*), то, як правило, цивільні суди вповноважені розглядати такі справи. У тих випадках, коли цивільні суди мають таку юрисдикцію, вони можуть також здійснювати сумарне наказне провадження (*kort geding*), у рамках якого позивач може зокрема клопотати перед цивільним судом про видання судової заборони проти влади. Акт влади є незаконним і становить делікт, якщо він порушує право позивача або суперечить нормі міжнародного або внутрішньодержавного права, що спрямована на захист інтересів позивача, або загальним принципам належного відправлення судочинства (*algemene beginselen van behoorlijk bestuur*). Позов про відшкодування збитків із цивільного правопорушення обмежено 5-річним строком давнини, передбаченим пунктом 1 статті 3:310 Цивільного кодексу.

23. Однак, коли йдеться про юрисдикцію цивільних судів у справах, в яких передбачено оскарження в адміністративному порядку, то в нідерландському праві встановлено принцип, відповідно до якого, — з огляду на замкнену систему засобів юридичного захисту (*gesloten system van rechtsmiddelen*) у правовій

системі Нідерландів — цивільному судові належить утриматися від розгляду законності адміністративного рішення, якщо адміністративний порядок оскарження забезпечує достатні гарантії справедливої процедури. Із цієї проблематики Верховний суд Нідерландів (*Hoge Raad*) сформував за минулі десятиліття велику практику, засновану на ряді авторитетних джерел, відповідно до якої у випадку, коли адміністративний порядок оскарження не забезпечує достатніх гарантій справедливої процедури, цивільні суди мають необмежену юрисдикцію для розгляду законності відповідного адміністративного рішення. З іншого боку, цивільний позов слід визнати за неприйнятний, якщо існує інший певний засіб захисту, що забезпечує достатні гарантії справедливого розгляду (див. Верховний суд, 12 грудня 1986 року, *Nederlandse Jurisprudentie* (Збірник судових рішень Нідерландів — «NJ»), 1987, № 381; див. також рішення в справі «Урлеманс проти Нідерландів» (*Oerlemans v. the Netherlands*) від 27 листопада 1991 року, Серія А, № 219, пп. 21–35 і пп. 53–56).

24. У справі, рішення в якій він виніс 3 грудня 1971 року, Верховний суд розглядав питання про те, чи може сторона, що думає, ніби їй було завдано шкоди винесеним не на її користь судовим рішенням, згодом подати деліктний позов проти держави, стверджуючи, що суддя, виносячи таке рішення, діяв без належної ретельності. Верховний суд ухвалив рішення про те, що це неможливо, дійшовши висновку, що рішення про те, в яких випадках передбачати засоби захисту, є прерогативою законодавчого органу. Якби сторона, що програла, мала можливість, подавши цивільний позов, правильність (остаточного) судового рішення робити предметом нового судового розгляду, домагаючись у такий спосіб перегляду в інший спосіб, аніж установлює закон, це було б несумісно зі згаданим принципом. Він додав, що тільки в тому разі, якщо судочинство, внаслідок якого з'явилося судове рішення, порушило такі фундаментальні правові принципи (*fundamentele rechtsbeginselen*) і вже не можна більше говорити, що справу було вирішено справедливо й неупереджено, а жодної можливості оскарження не було й ніколи бути не могло, держава могла б відповідати за наслідки такого рішення через деліктний позов (NJ 1972, № 137; див. також Верховний суд, 29 квітня 1994 року, NJ 1995, № 727; Апеляційний суд Гааги, 16 липня 1998 року й 12 листопада 1998 року, NJ 1999, № 256 і 127; і Апеляційний суд Гааги, 7 квітня 2000 року й 18 травня 2000 року, Практика адміністративного права (*Jurisprudentie Bestuursrecht*) 2000, №№ 147 і 142).

25. У рішенні, винесеному 3 квітня 1987 року щодо цивільного провадження, порушеного проти держави Нідерланди об'єднанням ув'язнених, які бажали оскаржити режим тримання під вартою з особливими обмеженнями в одному з блоків в'язниці в Гаазі, Верховний суд ухвалив, що, оскільки ув'язнені могли індивідуально скористатися існуючим конкретним засобом захисту, щоб оскаржити переведення в згаданий блок (тобто порядок індивідуального оскарження,

передбачений у статті 51 та наступним Пенітенціарним кодексом 1953 року (*Beginselenwet Gevangeniswezen*, в редакції, що діяла на той час), і той факт, що цей засіб передбачав достатні процесуальні гарантії, предметом спору не став, аргументи позивача були правильно визнані за неприйнятні, тому що об'єднання діяло винятково «в зв'язку зі сприянням захисту інтересів його членів», які вже гарантував порядок індивідуального оскарження, передбачений статтею 51 і наступного Пенітенціарного кодексу 1953 року (NJ 1987, № 744).

26. У рішенні, винесеному 1 лютого 1991 року (NJ 1991, № 413) за цивільним позовом проти держави Нідерланди, поданим співобвинуваченим особи, на користь якої було винесене рішення в Страсбурзі («Костовські проти Нідерландів» (*Kostovski v. the Netherlands*) від 20 листопада 1989 року, Серія А, № 166), Верховний суд ухвалив:

«Те, що обвинувальний вирок, який суд виніс у кримінальному порядку й оскаржити який у звичайному порядку більше неможливо, не тільки слід, але й треба виконувати, — невід'ємне від (нідерландської) правової системи. Крім того, із закритою системою засобів правового захисту в кримінальних справах несумісна наявність у засудженні можливості, заявивши до держави позов (про відшкодування деліктного збитку), розпочати новий судовий процес, у якому оспорити рішення кримінального суду або допустимість (кримінального) судочинства, у результаті якого було ухвалене це рішення, й домогтися перегляду (предмета такого судового провадження) у цивільному суді.

Беручи до уваги зобов'язання, що впливають зі статей 1, 5 і 13 (Конвенції) — забезпечити права, викладені в статті 6 (Конвенції) і передбачити ефективний засіб юридичного захисту у разі порушення цих прав, зі згаданих вище правил треба зробити виняток в тому випадку, якщо ухвала Європейського суду (з прав людини), яку суддя кримінального суду не міг врахувати у своєму рішенні, змушує зробити висновок про те, що спосіб формування цього рішення не дає підстав говорити про справедливість розгляду справи в межах значення пункту 1 статті 6 (Конвенції).

Коли має місце такий винятковий випадок, вважати, що правова система дозволяє негайно виконувати рішення, вже не можна, і особа, визнана винною, може заявляти клопотання в (цивільному суді) про накладення тимчасової судової заборони, домагаючись — залежно від обставин — заборони, припинення або обмеження виконання. З огляду на характер наказного провадження й стриманість, що в його рамках повинен виявляти суддя, досліджуючи спосіб постановлення відповідного рішення карного суду, що набрав остаточної сили, можливість задоволення такої вимоги існує тільки за відсутності обґрунтованих сумнівів у тому, що ця постанова Європейського суду (з прав людини) дійсно спонукає зробити вищезгаданий висновок».

У цій справі Верховний суд залишив рішення апеляційного суду проти позивача без змін через те, що 22 грудня 1988 року, коли було винесено оскаржену ухвалу, Суд ще не виніс свого рішення в справі «Костовські».

2. Цивільні позови, подані особами, що перебувають під вартою в УМБ

27. Ряд осіб, які перебували під вартою в УМБ, раніше вже намагалися звертатися до цивільних судів з клопотаннями про накладення тимчасових судових заходів з метою пом'якшення режиму або окремих його аспектів (див. подробиці в згаданій вище справі «Лорсе та інші», пп. 40–42).

3. Перегляд остаточного вироку, ухваленого в порядку кримінального судочинства

28. 1 січня 2003 року набули чинності зміни до статті 457 Кримінально-процесуального кодексу (*Wetboek van Strafvordering* — «КПК»), що передбачають можливі засоби перегляду (*herziening*) остаточних рішень. Ці зміни розширили перелік підстав, на яких можна було клопотатися про перегляд рішень про визнання провини, які стали остаточними, включивши в них і таку підставу для перегляду, як постанова Європейського суду з прав людини стосовно того, що карний процес, який завершився винесенням обвинувального вироку, порушував Конвенцію. Відповідна частина тексту статті 457 КПК у новій редакції передбачає:

«1. Заява про перегляд остаточного рішення суду (*eindbeslissing*), що тягне за собою засудження, яке набрало чинності *res judicata*:

...

3°. ...На підставі рішення Європейського суду з прав людини, у якому було встановлено порушення (Конвенції або одного з її протоколів) у судовому процесі, що завершився визнанням провини..., якщо такий перегляд необхідний для забезпечення компенсації в межах значення статті 41 (Конвенції)».

Подання про перегляд може бути внесене у Верховний суд Генеральним прокурором, засудженим або адвокатом останнього протягом трьох місяців після того, як засуджений довідався про рішення Суду, згадане в підпункті 3 пункту (1) статті 457 (стаття 458 КПК).

29. Якщо Верховний суд приймає клопотання про перегляд на основі підпункту 3 пункту (1) статті 457, він може або сам винести рішення щодо карних обвинувачень, відновивши провадження в кримінальній справі, або винести наказ про зупинку виконання початкового рішення й повернути справу

на новий розгляд в інший апеляційний суд, аніж той, котрий його постановив (стаття 567 (2) КПК).

4. Процеси в національних судах, розпочаті заявниками після завершення провадження відповідно до Конвенції, у якому Суд установив факт порушення Конвенції, розглянув і прийняв рішення щодо вимог заявників про справедливу сатисфакцію за статтею 41 Конвенції

30. У рішенні від 23 квітня 1997 року в справі «Ван Мехелен та інші проти Нідерландів» (*Van Mechelen and Others v. the Netherlands*) (*Reports of Judgments and Decisions* 1997-III) Суд визнав порушення Конвенції в тому, що карний процес проти цих чотирьох заявників не був проведений відповідно до вимог пунктів 1 і 3 (d) статті 6 Конвенції. У своєму рішенні він присудив кожному із заявників певну компенсацію їхніх витрат і видатків і відклав розгляд вимог заявників щодо матеріальної шкоди, зробивши висновок про те, що відповідна частина вимоги заявників про справедливу сатисфакцію для рішення готова не була.

31. 23 квітня 1997 року заявники в тій справі заявили клопотання про їхнє негайне звільнення з-під варти, в протилежному випадку збираючись домагатися в суді видання в сумарному порядку заборони відносно держави. 25 квітня 1997 року Міністр юстиції дозволив їх тимчасове звільнення (*strafonderbreking*), і вони того ж дня були звільнені з-під варти.

32. Суд прийняв рішення щодо вимог заявників про моральну шкоду в рішенні від 30 жовтня 1997 року («Ван Мехелен та інші проти Нідерландів» (стаття 50) (*Van Mechelen and Others v. the Netherlands*), *Reports of Judgments and Decisions* 1997-VII), у якому відзначив, що заявники не могли розраховувати на перегляд судового рішення за нормами внутрішньодержавного права¹. Заявники вимагали 250 нідерландських гульденів за кожний день, проведений під вартою, що в сумі становило від 746 000 до 752 500 нідерландських гульденів. Вивчивши зауваження Уряду-відповідача щодо цих вимог, Суд присудив одному заявникові 30 000 нідерландських гульденів (13 613,41 євро), а кожному із трьох інших заявників — по 25 000 нідерландських гульденів (11 344,51 євро) як компенсацію моральної шкоди, і решту вимог заявників про моральну шкоду відхилив.

33. 19 лютого 1999 року Комітет міністрів Ради Європи, здійснюючи свої передбачені Конвенцією наглядові повноваження щодо виконання рішень Суду від 23 квітня 1997 року й 30 жовтня 1997 року, прийняв у справі заключну

¹ З 1 січня 2003 року з'явилась можливість перегляду судових рішень у кримінальних справах (див. пункт 28 вище; див. також «Бокош-Квеста проти Нідерландів» (*Bocos-Cuesta v. the Netherlands*), № 54789/00, пункт 10, 10 листопада 2005 року).

резолуцію (*Res DH (99) 124*). Відзначивши заходи, здійснені Нідерландами на основі рішень Суду, Комітет міністрів ухвалив, що спосіб, у який Нідерланди виконали обидва рішення, відповідав їхнім зобов'язанням за Конвенцією.

34. 29 квітня 1999 року троє з чотирьох заявників подали позов з цивільного правопорушення проти держави Нідерланди в окружний суд Гааги. Вони домогалися винесення деклараторного рішення, відповідно до якого держава Нідерланди була б визнана відповідальною за матеріальні збитки та моральну шкоду, що виникли внаслідок незаконного відправлення правосуддя на порушення їхніх прав за пунктами 1 і 3 (d) статті 6. Вони вимагали виплати компенсації в розмірі 250 нідерландських гульденів за кожний день, проведений в ув'язненні, за винятком компенсації, присудженої Судом. Обгрунтовуючи свої вимоги, вони доводили, що, як було встановлено з урахуванням висновків Суду в рішенні від 23 квітня 1997 року, здійснюючи їхнє переслідування в кримінальному порядку, голландський суд порушив фундаментальні принципи права й що винесене в підсумку судове рішення та їхнє тримання під вартою були незаконними.

35. У своєму рішенні від 5 липня 2003 року, винесеному в порядку апеляційного провадження, відкритого державою Нідерланди, апеляційний суд Гааги анулював оскаржене рішення, ухвалене 17 січня 2001 року в окружному суді, і присудив виплатити за час, проведений під вартою (до суду й за обвинувальним вироком), компенсацію моральної шкоди першому позивачеві в розмірі 190 240 євро, мінус 13 613,41 євро, уже присуджених Судом. Другому позивачеві він присудив 127 120 євро, мінус 11 344,51 євро, присуджених Судом, а третьому — 127 140 євро, мінус 11 344,51 євро, присуджених Судом. Апеляційний суд зокрема визнав, що:

«Висновок Європейського суду (з прав людини) щодо того, що задоволення в повному обсязі (*volledige genoegdoening*) шляхом "перегляду судового рішення" у Нідерландах неможливе, означає, що Європейський суд може присуджувати компенсацію, спираючись на принцип справедливості (*vergoeding naar billijkheid*), а не те, що національний суд в подальшому цивільному провадженні вже не зможе присудити повного відшкодування збитків (*volledige schadevergoeding*). Доводи Держави на користь того, що вимогу (трьох позивачів) про компенсацію збитків було вперше заявлено в Європейському суді, без попереднього її подання до національного суду, і що Європейський суд у своєму рішенні врахував би ті ж самі вимоги про відшкодування збитків (*schadeposten*), які тепер є предметом даного провадження, не приймаються через те, що немає норми, яка б забороняла вносити позов у голландський суд, вимагаючи компенсації за збитки, якщо за цим позовом частково — а саме, виходячи із принципу справедливості — вже були присуджені виплати в окремому провадженні в Європейському суді».

36. У своєму рішенні від 18 березня 2005 року Верховний суд, розглянувши в апеляційному порядку питання права, які були поставлені державою Нідерланди при оскарженні ухвали від 5 липня 2003 року, дійшов висновку, що держава правильно не ставила під сумнів цю частину мотивів оспорюваного рішення.

37. 4 лютого 2003 року Суд виніс рішення в справі Лорсе та інших (див. вище), встановивши порушення статті 3 Конвенції щодо заявника пана Лорсе в тому, що під час його більш як шестирічного перебування в УМБ, заявника — якого вже було піддано великій кількості запобіжних заходів — щотижня ще піддавали регулярному особовому оглядові без переконливих режимних міркувань. Він не побачив порушень у зв'язку з іншими скаргами, які пан Лорсе та інші заявники (його дружина й діти) подавали з посиланням на статті 3, 8 і 13 Конвенції. Що стосується моральної шкоди, то заявники просили Суд присудити їм символічну суму 1 000 нідерландських гульденів (453,78 євро), заявляючи, що жодна грошова сума не здатна компенсувати їм шкоди, якої вони зазнали. Беручи до уваги, що пан Лорсе зазнав деякої психологічної шкоди через поведження, що, як було встановлено, суперечило статті 3, Суд присудив йому щодо цього 453,78 євро відшкодування, тобто повну суму, яку й вимагали заявники на цій підставі.

38. 6 лютого 2003 року Лорсе домігся відкриття сумарного наказного провадження проти держави Нідерланди в судді, відповідального за тимчасові заходи в цивільній палаті окружного суду Гааги, вимагаючи наказати державі негайно припинити виконання призначеному йому вироку до 15 років ув'язнення й негайно ж його звільнити з в'язниці, а також відмовитися від стягнення штрафу в розмірі 1 000 000 нідерландських гульденів (453 780,22 євро), що на нього було також накладено.

39. 12 лютого 2003 року суддя, відповідальний за тимчасові заходи, ухвалив рішення з клопотання заявника. У відповідній частині рішення було сказано:

«3.1. Позивач переслідує своїм позовом невідкладний інтерес. Суддя цивільного суду — у цьому випадку суддя, відповідальний за тимчасові заходи в сумарному наказному провадженні — уповноважений взяти (його справу) до провадження, бо позивач стверджує, що держава стосовно нього діяла неправомірно, зокрема подовжуючи строк його тримання під вартою.

3.2. Фактом для ухвалення рішення за позовом є те, що держава порушила права заявника за статтею 3...

3.3. Відповідно до статті 41 (Конвенції) заявник має право на відшкодування (*rechtsherstel*) щодо цього непоправного порушення Конвенції. За потреби, він може відстоювати це право в судах. У випадку, якщо не пе-

редбачено якої-небудь відповідної форми задоволення, вважається, що держава діє відносно нього незаконно.

3.4. Сторони по-різному відповіли на запитання, чи становлять заходи, яких вимагає позивач..., форму задоволення, сумісну з нашою правовою системою і, якщо так, то чи будуть ці заходи у даній справі відповідними й належними.

3.5. (Суддя, відповідальний за тимчасові заходи, відхиляє) доводи держави згідно з якими закрита система засобів правового захисту в кримінальному процесі й відповідне зобов'язання держави виконувати рішення кримінальних судів перешкоджають такій формі задоволення. У цій системі до цього часу не було передбачено жодного положення щодо (відповідної реакції на) порушення того роду, яке розглядається в даній справі. Ніяких подібних справ раніше не було, а на можливість появи таких справ, мабуть, не зважали ні в законодавстві, ні на практиці. У принципі, дострокове звільнення або нестягнення накладеного штрафу можуть становити належну форму задоволення при розглядуваному порушенні статті 3 Конвенції. Подібний виняток із закритої системи засобів правового захисту в кримінальних справах є, до цієї міри, сумісним із підходом Верховного суду в його рішенні від 1 лютого 1991 року (NJ 1991, 413).

3.6. держава згадала фінансову компенсацію, присуджену (Європейським судом з прав людини) і справедливую сатисфакцію, що, у випадку заявника, полягає у самому факті, що його скаргу було визнано обґрунтованою (Європейським судом з прав людини). Однак, ці два елементи не становлять для позивача відповідної й безперечно в жодному випадку достатньої форми компенсації. Отже, вони не перешкоджають задоволенню претензій. Позивач може звертатись з клопотанням до національного суду про застосування додаткових заходів.

3.7. держава у відповідь на питання заявила, що вона вважає за можливе розглянути в цьому зв'язку такі заходи, як зм'якшення режиму відбування позивачем залишку його тюремного строку або помилування відповідно до існуючої процедури... Відтак, ці варіанти не перешкоджають задоволенню претензій. Перший варіант у цьому випадку не становить достатнього задоволення, тим часом як помилування відповідає поступці, а не наданню права, що саме і є предметом спору.

3.8. За цих обставин державі варто звільнити позивача раніше червня 2004 року (коли він одержує право на дострокове звільнення) і відмовитися від подальшого виконання вироку в повному обсязі. З огляду на характер порушення Конвенції, що є встановленим фактом, більш належною і в усякому разі більш пріоритетною, ніж відмова від стягнення несплаченої суми штрафу, є форма задоволення (*genoegdoening*), що має відношення до свободи позивача.

3.9. Якого-небудь встановленого стандарту для "компенсації" залишку тюремного строку позивача не існує. Яких-небудь належних відправних точок у чинному законодавстві щодо цього предмета немає. Це означає, що суму компенсації слід визначати, виходячи з принципу справедливості (*naar billijkheid*). Серйозність порушення (Конвенції) дає підстави для скорочення покарання на строк, рівний 10 % кількості днів, протягом яких заявник перебував на умовах режиму в УМБ... Це означає скорочення на 230 днів (округле число)...

3.10. Приймаючи за основу такий варіант, вимогу позивача слід відхилити. І справді, у позивача немає жодного невідкладного інтересу в тимчасовому заході, що набуває чинності лише приблизно за дев'ять місяців (коли заявник відбуде пом'якшене покарання)... Передбачається, що держава (міністр юстиції) виконає це рішення й звільнить позивача в такий момент часу, який можна точно обчислити на основі сформульованого тут стандарту. За потреби, позивач може ще раз через відповідний час звернутися до судді, відповідального за тимчасові заходи.

3.11. Обидві сторони можуть вважати, що рішення не було винесене фактично на користь жодної з них».

40. Обидві сторони погодилися подати апеляцію з питань права «в обхід» (*sprongcassatie*) — просто в Верховний суд, а він 31 жовтня 2003 року обидві апеляції відхилив. Погодившись із державою Нідерланди в тому, що суддя, відповідальний за тимчасові заходи, помилково припустив, що стаття 41 Конвенції дає панові Лорсе (самостійне) право на задоволення, яке він в разі потреби зможе відстоювати в національному суді, він усе ж дійшов висновку, що це не дає приводу для відстрочки судового рішення, бо відповідно до Конвенції держава зобов'язана передбачити можливість задоволення. Однак, опираючись на мотиви Суду в справах «Папаміхалопулос та інші проти Греції» (*Papamichalopoulos and Others v. Greece* (стаття 50), рішення від 31 жовтня 1995 року, Серія А, № 330 В) і «Скоццарі і Джюнта проти Італії» (*Scozzari and Giunta v. Italy*, [GC], №№ 39221/98 і 41963/98, ECHR 2000-VIII), Верховний суд зробив висновок про те, що хоч держава в принципі може сама визначати спосіб такого задоволення, ця свобода вибору не означає, що рішення з цього питання національний суд приймати не може, а лише те, що підходящу форму задоволення слід знаходити в межах національної правової системи. Оскільки держава Нідерланди діяла з порушенням норм законодавства стосовно пана Лорсе через те, що вона, як установив Суд, порушила його права за статтею 3, то пан Лорсе мав право вимагати компенсації від держави, і вона б діяла неправомірно, якби не передбачила підходящої форми задоволення. Верховний суд визнав, що таку компенсацію можна було надати не тільки у вигляді виплати грошової суми. У таких справах, як ті, що розглядаються, де встановлене порушення стосувалося форми виконання вироку, пов'язаного з

позбавленням волі, вона могла б виражатися в припиненні виконання вироку. Верховний суд вирішив, що в справі пана Лорсе розпорядження судді, відповідального за тимчасові заходи, про припинення виконання вироку, пов'язаного з позбавленням волі, слід вважати за належну форму компенсації. Що ж стосується доводів з боку держави, згідно з якими закрита система засобів юридичного захисту й відповідне зобов'язання держави виконувати рішення кримінальних судів не дозволяє надати задоволення, якого домагається пан Лорсе, то Верховний суд — підтверджуючи, що ситуація, в якій встановлене порушення стосується або засудження в кримінальному порядку як такого, або провадження, що привело до такого засудження (як у справі «Ван Мехелен та інші»), відрізняється від ситуації, в якій встановлене порушення не мало зв'язку з таким засудженням або судочинством (як у справі пана Лорсе) — дійшов висновку, що ця різниця не означає, що суддя, відповідальний за тимчасові заходи, неправильно витлумачив закон, обґрунтовуючи пункт 3.5 оскарженого судового рішення. З огляду на конкретні обставини справи, встановлене Судом порушення статті 3 і той факт, що закон не передбачав ніякого конкретного засобу захисту для визначення задоволення у випадку такого порушення, Верховний суд дійшов висновку про те, що в цій справі можна зробити виняток із закритої системи засобів правового захисту. Крім того, він ухвалив, що суддя, відповідальний за тимчасові заходи, навів достатні підстави щодо визначення компенсації, присудженої панові Лорсе.

41. У рішенні від 8 квітня 2003 року в справі «М. М. проти Нідерландів» (*M. M. v. the Netherlands*, № 39339/98), у якій заявник скаржився на те, що його телефонні бесіди з якоюсь пані С. остання записувала за допомогою обладнання, наданого їй поліцією з метою їх наступного використання як доказів проти нього, Суд установив порушення статті 8 Конвенції на тій підставі, що запис розглянутих бесід провадився не «відповідно до закону». Оскільки заявник не пред'являв ніяких вимог про компенсацію матеріальних збитків або моральної шкоди, заявивши, що він, натомість, має намір подавати відповідні позови в національні суди, Суд щодо них не виносив рішення про справедливу сатисфакцію. Відносно відшкодування судових витрат й видатків, які заявник зазнав у національних судах і відшкодування яких він вимагав, Суд відхилив доводи заявника про те, що його кримінальне переслідування цілком було наслідком порушення, встановленого Судом у його справі, ставши на ту точку зору, що причиною судового розгляду фактично була обґрунтована підозра в учиненні заявником правопорушення, і нагадавши, що він ще на стадії рішення про прийнятність відхилив скарги заявника, які стосувались використання доказів, отриманих у результаті встановленого порушення.

42. У невстановлений день, на основі висновків Суду в рішенні від 8 квітня 2003 року, заявник М. М. звернувся у Верховний суд з клопотанням про пере-

гляд остаточного рішення національної інстанції від 16 червня 1995 року, у якому апеляційний суд — не посилаючись на записи телефонних бесід як на доказ — визнав його винним у зґвалтуванні пані С. і ще однієї жінки й присудив його до чотирьох місяців ув'язнення з відстрочкою виконання, а також до штрафу в розмірі 10 000 нідерландських гульденів (4 537,80 євро), у разі несплати якого він був би замінений на 100 днів ув'язнення.

43. 27 вересня 2005 року Верховний суд прийняв клопотання про перегляд і, згідно з пунктом (2) статті 467 КПК, сам прийняв рішення з цього питання. Він ухвалив, що:

«4.4. ... держава має зобов'язання забезпечити відновлення права, якщо Європейський суд з прав людини встановить порушення положень Конвенції. Таке відновлення права може бути надане повністю або частково в рамках процедури перегляду, із внесеними в неї з цією метою виправленнями.

4.5. Зважаючи на порушення статті 8, встановлене Європейським судом з прав людини, Верховний суд доходить висновку, що з метою забезпечити відновлення права необхідно переглянути справу. Щодо цього клопотання є обґрунтованим... Його метою насамперед є домогтися від Верховного суду визнати обвинувачення неприйнятним зі скасуванням рішення, щодо перегляду якого воно заявлене.

4.6. Верховний суд не може задовольнити це клопотання, бо визнання судового переслідування неприйнятним може мати місце лише у виняткових випадках, до яких цю справу віднести не можна. У цьому зв'язку подавець клопотання помилково посилається на (рішення Верховного суду від 19 грудня 1995; NL 1996, № 249). У тій справі Верховний суд ухвалив, що серйозне порушення принципів належної правової процедури може за певних умов давати підстави для визнання судового переслідування неприйнятним, якщо внаслідок такого порушення право відповідача на справедливий розгляд було порушене навмисно або через грубе нехтування інтересами відповідача. А що Європейський суд з прав людини у своєму рішенні про прийнятність (у справі "М. М. проти Нідерландів" (ріш.), № 39339/98) від 21 травня 2002 року, яке передувало його рішенню від 8 квітня 2003 року, оголосив скаргу (заявника) за статтею 6 Конвенції непринятною з огляду на її явну необґрунтованість, то не можна говорити про те, що сталося серйозне порушення принципів належної правової процедури, внаслідок якого його право на справедливий розгляд справи було порушене навмисно або через грубе нехтування інтересами (заявника).

4.7. Зважаючи на те, що в рамках судового розгляду, в результаті якого було винесене рішення, перегляду якого домагаються, ніякого порушення статті 6 не було й що зміст записів телефонних розмов не використову-

вався як доказ, немає ніяких підстав для того, щоб передавати справу до іншого апеляційного суду як до альтернативного суду, відповідно до статті 461 КПК, як того вимагає особа, що подала клопотання.

4.8. З урахуванням значимості порушення (Конвенції), характеру й серйозності непоправних недоліків попереднього кримінального розслідування, установлених Європейським судом з прав людини, Верховний суд, прийнявши клопотання (про перегляд), сам винесе рішення з питання відповідно до пункту (2) статті 467 КПК, і зменшить суму штрафу, накладеного апеляційним судом, у наступний спосіб.

...».

Верховний суд скасував перше рішення апеляційного суду в одній його частині, а саме тільки в тій, де йдеться про суми накладеного штрафу й тривалість арешту в разі його несплати, зменшивши самий розмір штрафу на 10 % до 4 000 євро, а строк тримання під вартою в разі несплати штрафу — до 90 діб.

III. ВИСНОВКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО КОМІТЕТУ У ЗАПОБІГАННІ КАТУВАННЯМ, НЕЛЮДСЬКОМУ АБО ТАКОМУ, ЩО ПРИНИЖУЄ ГІДНІСТЬ, ПОВОДЖЕННЮ ЧИ ПОКАРАННЮ

44. Висновки Європейського комітету у запобіганні катуванням, жорсткому або такому, що принижує гідність, поведженню або покаранню (КЗК) відносно УМБ, викладені в його Доповіді про результати відвідування Нідерландів з 17 по 27 листопада 1997 року, а також в коментарі Уряду Нідерландів стосовно цих висновків, подано в рішенні Суду від 4 лютого 2003 року в справі «Ван дер Вен» (див. вище, пп. 32–35).

45. Делегація КЗК знову побувала з візитом у Нідерландах з 17 по 26 лютого 2002 року і в рамках цього візиту здійснила контрольне відвідування УМБ. Вона дійшла таких висновків (Доповідь властям Королівства Нідерланди про результати відвідування Королівства в Європі й Нідерландських Антильських островів Європейським комітетом з у запобіганні катуванням, жорсткому або такому, що принижує гідність, поведженню або покаранню (КЗК) у лютому 2002 року, СРТ/Inf (2002) 30, витяги):

«33. Під час відвідання в лютому 2002 року установи максимального рівня безпеки (УМБ) пенітенціарного комплексу "Нюйв Воссевельд", в ньому йшла реконструкція, й ув'язнені, які перебували в цій установі, утримувалися в прилеглому будинку тимчасової установи максимального рівня безпеки ((В)/УМБ) (див. пункт 58 СРТ/Inf (98) 15).

Крім короточасного відвідування реконструйованого об'єкта, делегація КЗК вивчила поточний режим і приділила увагу процедурі, що регламентує направлення в УМБ і подовження строку тримання в ній. У ході від-

відвідування були проведені інтерв'ю з усіма 14 ув'язненими, керівництвом і персоналом установи, а також представниками Відбіркової комісії УМБ.

...

с. Режим

37. Після першого відвідування УМБ КЗК висловив велику стурбованість щодо запровадженого в установі режиму. Він рекомендував переглянути вимоги режиму, особливо деякі з них, а саме: групову систему (якщо не відмовитися від цього, то принаймні пом'якшити й дозволити в'язням більше часу перебувати поза камерами й мати ширший вибір занять), пра-вила огляду (переглянути, залишивши тільки ті, які є суворо необхідні з погляду безпеки), і можливості для побачень (переглянути з метою встановлення більш відкритих умов для побачення) (див. пункти 61–70 СРТ/Inf (98) 15).

Однак у своїх коментарях (датованих 1 березня 1999 року) до Доповіді КЗК про результати відвідування, голландські органи влади пункт за пунктом обстоювали різні вимоги режиму, застосовуваного в УМБ (див. пункт 29 СРТ/Inf (99) 5).

38. У ході відвідування в лютому 2002 року директор пенітенціарного комплексу "Нюйв Воссевельд" і виконувач обов'язків директора УМБ повідомили делегації КЗК про внесення невеликого числа змін у режим і порядок його виконання. Наприклад, були здійснено кроки для розширення комунікації між персоналом і в'язнями завдяки програмі навчання, відомій як "Безпека біля дверей" ("*Safety at the door*"), а також шляхом раніше згаданої реконструкції прогулянкових двориків. Крім того, невелике збільшення видів пропонованих заходів дало ув'язненим можливість займатися в камерах грою на музичних інструментах. Ще одна позитивна зміна полягала в тому, що спеціальний "режим наручників" (див. пункт 8 СРТ/Inf (98) 15) з 1999 року не застосовувався до жодного ув'язненого.

Однак, незважаючи на ці довгоочікувані зміни, режим у відділенні по суті залишився тим же, що й у 1997 році, а керівництво в'язниці визнало, що "більшість правил не змінилися". Хоча офіційно на заходи відведено багато часу (50 і більше годин на тиждень), фактично, час, що його більшість ув'язнених проводить поза камерою, здається, не збільшився (у середньому 2–4 години на день). Єдина робота, що могли запропонувати в'язням, як і раніше, полягала в нанизуванні пластмасових гачків для завіси на короткі стрижні, чим ті займались індивідуально в камерах. Як і раніше, кожний ув'язнений принаймні раз на тиждень проходить повний особовий огляд, включаючи огляд анального отвору, — процедуру, що незмінно сприймають як приниження¹³. Умови, за яких відбуваються побачення й

¹³ Кожного в'язня також піддали цьому оглядові як до, так і після співбесіди з делегацією КЗК.

заняття з нережимним персоналом і далі досить обмежувальні. Зауваження ув'язнених, висловлені делегації (наприклад, "втрачаю позитивне ставлення", відсутність "відчуття майбутнього", "починаю глибоко ненавидіти людей", і/або необхідність адаптуватися за допомогою "психічного відокремлення"), часто нагадували чуті в листопаді 1997 року.

Відтак, ув'язнені, які перебувають в УМБ, залишаються в умовах досить жорсткого режиму.

39. У середовищі, потенційно небезпечному для психічного здоров'я ув'язнених, надто важливо забезпечити різноманітну програму відповідних стимулюючих занять (включаючи освіту, спорт, роботу, що має професійну цінність, тощо). КЗК закликає голландські власті докласти подальших зусиль, аби збільшити час перебування поза камерами, розширити контакти з людьми, збільшити діапазон видів діяльності (трудової й освітньої) і пом'якшити правила огляду ув'язнених, які перебувають в УМБ. Слід заохочувати їх більш невимушену взаємодію з усіма працівниками.

Дотримуючись рекомендації, викладеної КЗК у попередній доповіді про періодичне відвідування (див. пункт 70 СРТ/Іnf (98) 15), голландські органи влади замовили Неймегенському університетові виконати незалежне дослідження психологічного стану теперішніх і колишніх в'язнів УМБ. У попередньому дослідженні, завершеному 17 квітня 2000 року, зроблено висновки про "здійсненність емпіричного дослідження можливого впливу максимального режиму безпеки на психічний стан ув'язнених". Голландські органи влади зазначили, що таке емпіричне дослідження фактично вже почалося й буде готове до літа 2003 року. КЗК сподівається, що він через відповідний проміжок часу одержить результати цього дослідження.

Можна відзначити одну тезу, сформульовану в попередньому дослідженні, а саме ту, що відсутність у в'язнів змоги впливати на суворість режиму, що до них застосовують, "суперечить політиці" УМБ. Комітет хотів би довідатися про позицію голландської влади щодо цього твердження».

46. Уряд Нідерландів відреагував на ці висновки так (СРТ/Іnf (2003) 39, витяги):

«Установа максимального рівня безпеки» пенітенціарного комплексу "Нюйв Воссевельд"

рекомендації

...

— (КЗК закликає) голландські власті докласти подальших зусиль, аби збільшити час перебування поза камерами, розширити контакти з людьми, збільшити діапазон видів діяльності (трудової й освітньої) і пом'якши-

ти правила огляду ув'язнених, які перебувають в УМБ. Варто заохочувати їх більш невимушену взаємодію з усіма працівниками (пункт 39).

Відповідь: У цілому в'язні в УМБ приблизно 52 години на тиждень перебувають поза камерами, беручи участь у заходах не менш різноманітних, аніж в інших в'язницях, які включають фізичні вправи, побачення, спорт, трудову діяльність, освіту й розваги. Не всі ув'язнені беруть участь у всіх заходах. До деякої міри те, чим вони займаються, залежить від їхніх інтересів і здібностей. Робота в УМБ проста. Утім, забезпечити різноманітнішу роботу, яка б при тому відповідала вимогам режиму, важко. У принципі, в УМБ трудяться спільно. Уряд вважає необґрунтованим твердження, ніби в'язні в цілому беруть участь у заходах не більш як дві–чотири години на день. Насправді, вони зайняті в заходах поза камерами в середньому чотири–п'ять годин на день.

Уряд погоджується з тим, що слід розширювати контакти між ув'язненими й персоналом. Тепер у прогулянкових двориках обладнані обгороджені доріжки для персоналу, що забезпечує більше можливостей для неофіційних контактів і взаємозв'язку між ув'язненими й штатом.

Кількість оглядів з моменту відкриття УМБ було різко скорочено. Крім щотижневого огляду під час перевірки камер, огляд виконується і після відвідування приміщень, у яких тримають потенційно небезпечні об'єкти, таких, як перукарня або кабінет лікаря або стоматолога, а також після контактів із зовнішнім світом, таких, як побачення. Необхідність в оглядах зберігається з міркувань режиму. Уряд хотів би підкреслити, що огляди проводять так само й у звичайних в'язницях.

4 лютого 2003 року, у двох окремих справах проти Нідерландів, Європейський суд з прав людини ухвалив, що "поєднання регулярних особових оглядів з іншими суворими заходами режиму в УМБ становило жорстоке або таке, що принижує гідність, поводження на порушення статті 3 Конвенції. Таким чином, це положення було порушено". ("Ван дер Вен проти Нідерландів", заява № 50901/99, ЕстHR, 4 лютого 2002 року, п. 63; див. також "Лорсе та інші проти Нідерландів", заява № 52750/99, ЕстHR, 4 лютого 2002 року, п. 74). Ці рішення й інші міркування змусили Уряд припинити практику щотижневих оглядів в УМБ на тривалий час. У правила УМБ будуть внесені зміни.

...

запити щодо інформації

— результати "емпіричного дослідження можливого впливу максимального режиму безпеки на психічний стан ув'язнених", проведеного Неймегенським університетом (пункт 39).

Відповідь: дослідження, як очікують, буде закінчене до осені 2003 року, як і було зазначено. Як тільки його результати будуть готові, Уряд направить їх до Комітету.

— позиція голландської влади щодо тези, сформульованої в попередньому дослідженні, виконаному Неймегенським університетом, про те, що відсутність у в'язнів можливості впливати на суворість режиму, який до них застосовують, "суперечить політиці" УМБ (пункт 39).

Відповідь: Уряд розуміє тезу, сформульовану в попередньому дослідженні щодо недостатнього впливу, який ув'язнені можуть мати на режим. Однак в УМБ можливості мати такий вплив повинні бути більш обмежені, ніж в інших в'язницях, з огляду на характер системи. Цей об'єкт призначений винятково для ув'язнених, яких відрізняє більша ймовірність вчинення втеч або які являють собою серйозну загрозу для суспільства. Направлення в УМБ визначається головним чином міркуваннями безпеки й режиму. У цьому сенсі УМБ відрізняється від інших в'язниць. Акцент на безпеці й режимі означає, що направлення в УМБ залежить не від поведінки ув'язненого, а від ризику, який він представляє».

ШОДО ПРАВА

I. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТЕЙ 3 ТА 8 КОНВЕНЦІЇ

47. Заявник скаржився, що регулярний особовий огляд, якому його щотижня піддавали під час його перебування в УМБ, є несумісний з його правами за статтею 3 і статтею 8 Конвенції.

Стаття 3

«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню».

Стаття 8

«1. Кожен має право на повагу до свого приватного й сімейного життя, до свого житла і кореспонденції.

2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб».

А. Прийнятність

1. Аргументи сторін

48. Представники Уряду доводили, що внутрішні засоби захисту вичерпані не були, тому що заявник звернувся з клопотанням до окружного суду Гааги про дозвіл приєднатися до деліктного позову, що перебував на розгляді суду, будучи пред'явленим іншим колишнім в'язнем УМБ, який зокрема вимагає компенсації за моральну шкоду, завдану йому внаслідок того, що в УМБ він піддавався, як стверджується, образливим і не викликаним потребою особовим оглядам. Крім того, якщо заявникові була б у рамках цього провадження присуджена яка-небудь компенсація, то він не зміг би більше вважатися потерпілим згідно зі статтею 34 Конвенції. Отож Уряд висловив думку, що заяву слід визнати непринятною.

49. Заявник же, підкреслюючи, що окружний суд ще не виніс ухвали щодо його клопотання про дозвіл приєднатися до розглянутого цивільного позову, пред'явленого іншим колишнім в'язнем УМБ, із цим не погодився. Він стверджував, що навіть якщо окружний суд прийняв його клопотання про приєднання до цивільного позову, який перебував на розгляді, то він міг би тільки звернутися в цивільний суд із клопотанням про дострокове звільнення або відшкодування збитків за поведження, на яке він наражався в УМБ, адже відповідно до правової системи Нідерландів вирішення питання про те, чи відповідало таке поведження з ув'язненими Конвенції, не було в принципі підвідомче цивільним судам. Зі скаргами на тримання під вартою в УМБ і скаргами на режим УМБ треба звертатися до судді з питань виконання тюремних покарань. І тільки якщо він відмовляється виносити рішення по суті, цивільний суд може взяти на себе функції «судді останньої інстанції» у межах закритої системи засобів судового захисту. Втім, цивільний суд не міг би скасувати рішення судді з питань виконання тюремних покарань, ухвалене по суті.

2. Оцінка Суду

50. Суд повторює відповідні принципи щодо вичерпання внутрішніх засобів юридичного захисту, викладені зокрема в його рішенні від 28 липня 1999 року в справі «Селмуні проти Франції» (*Selmouni v. France*) ([GC], № 25803/94, пп. 74–77, ECHR 1999-V). Мета пункту 1 статті 35 Конвенції полягає в тому, щоб надати договірним державам можливість запобігти порушенню або відшкодувати шкоду від порушень, які їм приписують, ще до того, як відповідні твердження будуть заявлені в Суді. Зобов'язання вичерпати внутрішні засоби юридичного захисту, однак, обмежене використанням тих засобів, ефективність і доступність яких є ймовірною, тобто тими, існування яких є досить безперечним і які можуть безпосередньо компенсувати шкоду від стверджованого порушення Конвенції.

51. Суд підкреслює, що застосовуючи правило про вичерпання внутрішніх засобів юридичного захисту, треба як слід зважати на те, що воно застосовується в контексті механізму захисту прав людини, створити який домовилися Договірні держави. Відповідно, він визнає, що пункт 1 статті 35 має застосовуватись із певною мірою гнучкості та без надмірного формалізму. Він також визнає, що правило вичерпання не є ні абсолютним, ні таким, що застосовується автоматично; для того, щоб перевірити, чи було його дотримано, важливо враховувати обставини конкретної справи. Це означає зокрема те, що Суд повинен тверезо врахувати не тільки існування формальних засобів юридичного захисту в правовій системі відповідної держави-учасниці, але й загальний контекст, у якому вони діють, а також особисті обставини заявника. Отже, він повинен дослідити, чи зробив заявник для вичерпання внутрішніх засобів усе те, що від нього, з огляду на всі обставини справи, можна було б обгрунтовано очікувати (див., наприклад, «Рейлі проти Сполученого Королівства» (*Reilly v. the United Kingdom*) (ріш.), № 53731/00, 26 червня 2003 року).

52. У даній справі звичайним засобом юридичного захисту для оспорювання рішень про переведення в УМБ або подовження строку тримання в цій установі було оскарження в Комісії з розгляду скарг Центральної ради у справах відправлення кримінального правосуддя, або ж — після 1 квітня 2001 року — Комісії з розгляду скарг Ради у справах відправлення кримінального правосуддя й захисту неповнолітніх, котрим заявник фактично скористався. Суд, крім цього, не встановив ніяких ознак того, що національний цивільний суд хоч колись розглядав цивільний позов проти держави на підставі висновку про те, що саме цей засіб захисту в Комісії з розгляду скарг не забезпечував достатньо справедливого розгляду або що в такому апеляційному провадженні були порушені основоположні правові принципи. Отже, Суд не знайшов причин для висновку про те, що заявник після того, як його скарги в Комісію з розгляду скарг були відхилені, повинен був в світлі вимог пункту 1 статті 35 Конвенції звернутися в цивільні суди.

53. На цей висновок не впливає і той факт, що провадження стосовно клопотання заявника від 11 липня 2005 року про дозвіл приєднатися до цивільного позову, пред'явленого іншим колишнім ув'язненим УМБ, наразі перебуває на розгляді окружного суду, оскільки це провадження стосується вимоги компенсації моральної шкоди, яка співвідноситься з вимогою за статтею 41 Конвенції. Тому Суд вважає припустимим розгляд цього питання відповідно до згаданої норми.

54. За цих обставин Суд доходить висновку, що заява не може бути відхилена через невичерпання внутрішніх засобів юридичного захисту в межах значення пункту 1 статті 35 Конвенції. Він також вважає, що заява не є неприйнятною і на будь-яких інших підставах. Отже, її слід визнати прийнятною.

В. Щодо суті

55. Заявник скаржився, що здійснювані за встановленим порядком щотижневі особові огляди, яким його піддавали, поки він був в УМБ, становили порушення його прав за статтею 3 і статтею 8 Конвенції.

56. Уряд у своїх поданнях до цих обставин справи не звертався.

57. Суд зауважує, що заявник з 25 червня 1998 року до 12 травня 2003 року перебував в УМБ, де до 1 березня 2003 року, коли ця практика була скасована, він піддавався регулярним щотижневим особовим оглядам.

58. Суд нагадує, що в його вищезгаданих рішеннях від 4 лютого 2003 року в справах «Ван дер Вен» і «Лорсе та інші» він ухвалив, що така практика становить поведження, яке суперечить статті 3 Конвенції, і що з урахуванням такого висновку окремо розглядати питання у світлі статті 8 немає потреби. Щодо здійснюваних за встановленим порядком щотижневих особових оглядів, яким піддавали заявника, то Суд не бачить підстав, на яких ця справа відрізнялася б від справ Ван дер Вена і Лорсе та інших.

59. Таким чином, була порушена стаття 3 Конвенції.

60. Зважаючи на зазначений вище висновок у світлі статті 3, Суд вважає, що немає потреби досліджувати, чи мало в цій справі місце порушення статті 8 Конвенції.

II. ЗАСТОСОВНІСТЬ СТАТЕЙ 41 И 46 КОНВЕНЦІЇ

61. Стаття 41 з Конвенції передбачає:

«Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливую сатисфакцію».

62. Стаття 46 Конвенції встановлює:

«1. Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами.

2. Остаточне рішення Суду передається Комітетові міністрів, який здійснює нагляд за його виконанням».

А. Шкода

1. Аргументи сторін

63. Заявник, вказуючи, що він перебував під вартою в УМБ майже п'ять років, протягом яких він щотижня піддавався регулярним особовим оглядам,

через що зазнав психічної шкоди, яку не можна представити в грошовому вираженні, зажадав як компенсацію за таку шкоду 5 000 євро. У зв'язку з цим він посилався на те, що в справі пана Ван дер Вена, що перебував в УМБ протягом трьох з половиною років, Суд за цією вимогою вирішив присудити йому компенсацію в розмірі 3 000 євро.

64. Представники Уряду доводили, що сума компенсації, присуджувана за моральну шкоду, має бути пропорційною тому періодові тримання заявника в УМБ під вартою, що охоплений предметом заяви. У даній справі цей період становить чотири роки.

2. Рішення Суду

65. Встановивши факт порушення матеріального положення Конвенції, Суд тепер повинен обміркувати те, як саме слід застосувати статті 41 і 46. Виникла ситуація незвичайна тим, що заявник намагається порушити процес у національному суді з метою домогтися грошової компенсації щодо моральної шкоди за порушення Конвенції ще до того, як сам Суд виніс своє рішення, хоча у світлі висновків Суду в згаданих вище справах «Ван дер Вен» і «Лорсе та інші», справу, що розглядається, й можна вважати справою-«клоном», або такою, що повторюється.

66. Що стосується вимог про відшкодування шкоди, яка виникла внаслідок порушення положень Конвенції, то Суд не може допустити, щоб провадження в справі, метою якого є досягнення того ж самого наміченого результату, енергійно велося в Європейському суді і паралельно в національному. У цьому разі майже не має значення, чи така справа вже розглядається в національному суді в момент подання заяви в Суд, у якому випадку заява є неприйнятною відповідно до пункту 1 статті 35 Конвенції, або спочатку заява таки подається в Суд. Проте рішення Суду тотожним в обох випадках бути не може, бо Конвенція не містить положення, подібного до пункту 1 статті 35, яке б охоплювало цю другу можливість.

67. Заради ясності треба відзначити, що правило про вичерпання внутрішніх засобів юридичного захисту не застосовується до вимог про справедливу сатисфакцію, заявлених у Суді відповідно до статті 41 (колишня стаття 50) Конвенції (див. рішення в справі «Де Вільде, Омс і Версип проти Бельгії» (*De Wilde, Ooms and Versyp v. Belgium*) (Стаття 50) від 10 березня 1972 року, Серія А, № 14, стор. 7–9, пп. 15–16).

68. Вирішуючи, як реагувати на ситуацію, створену заявником, Суд зобов'язаний взяти до уваги як предмет, так і мету Конвенції. Вони визначені в преамбулі Конвенції, а найбільш значущим уривком з неї є п'ятий пункт, у якому уряди, що підписують документ, повідомляють, що вони «сповнені рішучості як уряди європейських держав, що є однодумцями і мають спільну

спадщину політичних традицій, ідеалів, свободи і верховенства права, зробити перші кроки для забезпечення колективного гарантування певних прав, проголошених у Загальній декларації» від 10 грудня 1948 року (див. рішення в справі «Голдер проти Сполученого Королівства» (*Golder v. the United Kingdom*) від 21 лютого 1975 року, Серія А, № 18, стор. 16, п. 34).

69. Відтак, Суд повинен зважити на своє призначення як інституту, створеного Конвенцією. Завдання Суду, як установлено статтею 19 Конвенції, полягає в забезпеченні дотримання зобов'язань за Конвенцією і протоколами до неї, взятих на себе Високими Договірними Сторонами. Він робить це, виносячи рішення й постанови, що інтерпретують положення Конвенції, у конкретних справах, які відкриває на основі заяв, що йому подають відповідно до статей 33 і 34 Конвенції Високі Договірні Сторони й інші особи, неурядові організації або групи осіб, які, як вони стверджують, постраждали від порушень своїх прав, відповідно, а також формулюючи консультативні думки щодо питань, що входять до його компетенції, на запит Комітету міністрів (стаття 47 Конвенції; див. також Рішення щодо компетенції Суду виносити консультативні висновки, ECHR 2004-VI).

70. Відповідно до статті 41 Конвенції Суд може надавати справедливую сатисфакцію стороні, що постраждала від порушення Конвенції або її протоколів, якщо внутрішньодержавне право відповідної Високої Договірної Сторони не передбачає можливості повної компенсації. Однак, Судові приписано це робити тільки «якщо буде потреба». Отже, хоча Суд і добре свідомий того, які наслідки можуть мати його рішення за статтею 41, і користується своїми повноваженнями за цією статтею відповідно (див. «Скордіно проти Італії (№ 1)» (*Scordino v. Italy*) [GC], № 36813/97, п. 176, ECHR 2006-...), присудження грошових сум заявникам за допомогою механізму справедливої сатисфакції — це не головний обов'язок Суду, а такий, що пов'язаний з його завданням забезпечувати дотримання державами їхніх зобов'язань за Конвенцією.

71. При розгляді в цьому світлі немає жодного сумніву в тому, що стаття 46 Конвенції важливіша в порівнянні зі статтею 41. Відповідно до статті 46, Високі Договірні Сторони зобов'язуються дотримувати остаточних рішень Суду в будь-якій справі, у якій вони є стороною, а контроль за виконанням рішень покладено на Комітет міністрів. Одним із наслідків цього є те, що в разі, якщо Суд установлює факт порушення, держава-відповідач має договірне зобов'язання не тільки сплатити відповідні суми, присуджені за допомогою справедливої сатисфакції за статтею 41, але й обрати — під контролем Комітету міністрів — ті загаломні й (або), якщо потрібно, індивідуальні заходи, які здійснюватиме в своїй правовій системі з метою покласти кінець порушенню, встановленому Судом, і відшкодувати якомога більшою мірою його наслідки. Держава-відповідач на свій розсуд, хоч і допускаючи моніторинг з боку Комітету міністрів, обирає спосіб виконання свого договірного зобов'язання за

статтею 46 Конвенції, за умови, що такий спосіб не суперечить висновкам, викладеним у рішенні Суду (див. «Скордіно», цит. вище, пункт 233). Крім того, відповідно до Конвенції, і зокрема її статті 1, ратифікуючи Конвенцію, держава, що домовляються, зобов'язуються забезпечувати сумісність їхнього внутрішньодержавного права з Конвенцією (див. «Скордіно», цит. вище, пункт 234).

72. По відношенню ж до сторони, яка постраждала внаслідок порушення положення Конвенції або її протоколів, рішення, в якому Суд установлює факт порушення, накладає на державу-відповідача правове зобов'язання припинити порушення й виправити наслідки такого порушення в такий спосіб, щоб відновити становище, яке існувало до порушення (див. «Скордіно», цит. вище, пункт 246).

73. На індивідуальному рівні, як і на рівні загальних заходів, держави-учасниці, що є сторонами в справі, в принципі можуть на власний розсуд обирати засоби, за допомогою яких вони виконають рішення, в якому Суд визнав факт порушення. Така дискреція щодо способу виконання рішення відображає свободу вибору, поєднану з основним зобов'язанням держав — учасниць Конвенції забезпечувати гарантовані права й свободи (стаття 1). Якщо характер порушення допускає *restitutio in integrum*, надавати його мусить держава-відповідач: повноважень або практичної можливості зробити це самостійно немає ні в Суду, ні в Комітеті міністрів. Якщо ж, з іншого боку, внутрішнє право не передбачає відшкодування або передбачає лише часткове відшкодування наслідків порушення, то стаття 41 дає Судові право надати постраждалій стороні таку сатисфакцію, яку він буде вважати за відповідну (див. «Скордіно», цит. вище, пункт 247).

74. Тут слід зазначити, що Суд виносить такі рішення за статтею 41, які, на його погляд, є «справедливою сатисфакцією» за порушення, факт яких він встановив. Як тільки рішення Суду буде виконане відповідно до статті 46, тобто, як тільки будуть вжиті необхідні загальні й індивідуальні заходи, націлені на припинення встановленого порушення й забезпечення відшкодування за викликані ним наслідки, будь-які додаткові рішення, крім тих, що ухвалив Суд, компетентні органи держави можуть приймати на власний розсуд. Конкретніше кажучи, як тільки Суд винесе рішення, встановить факт порушення Конвенції й присудить за нього заявникові відповідне відшкодування відповідно до статті 41, держава-учасниця може — якщо вважає за доцільне — надати відповідному заявникові окрім справедливої сатисфакції, уже призначеної Судом в силу статті 41 Конвенції, додаткову компенсацію або у формі додаткової суми, або в будь-якій іншій формі — такій, як пом'якшення винесеного вироку. Так відбулося, наприклад, у справах «Ван Мехелен та інші» (цит. вище, пп. 30–36) і «Лорсе та інші» (цит. вище, пп. 37–40). Однак, для таких добровільних додаткових компенсаційних заходів немає жодних підстав

ані в статті 41 або 46 Конвенції, ані в будь-якому іншому положенні Конвенції та її протоколів.

75. У цій же справі Суд висловлює міркування про те, що природа встановленого порушення не дає можливості *restitutio in integrum* у тому розумінні, що, на відміну від ситуації, в якій встановлено факт порушення статті 6 Конвенції кримінальним процесом, і право Нідерландів передбачає на цій підставі можливість поновлення кримінального процесу, оскаржені особові огляди, які не завдали заявникові жодного матеріального збитку, просто не можна скасувати, оскільки вони вже відбулись. Отже, можна передбачати тільки рішення про відшкодування моральної шкоди на основі справедливості.

76. Перш ніж розглядати вимогу про компенсацію моральної шкоди, заявлену заявником за статтею 41, і, беручи до уваги обставини справи, національну судову практику щодо цивільних позовів, заявлених багатьма заявниками, які домоглися успіху в Страсбурзі, а також зміни у завантаженості Суду справами, Суд пропонує дослідити те, які наслідки стаття 46 може мати в даній справі для держави-відповідача.

77. Суд звичайно не займається визначенням того, які саме заходи відшкодування слід вжити державі-відповідачеві відповідно до її зобов'язань за статтею 46. Однак, із врахуванням того факту, що порушення, встановлене Судом у рішеннях, які він виніс у згаданих вище справах «Ван дер Вен» і «Лорсе та інші», стосувалося практики, яка поширювалась на всіх осіб, що їх тримали в УМБ до 1 березня 2003 року, Суд відзначає, що виконання цих рішень безсумнівно вимагало вжиття загальних заходів на державному рівні й що такі заходи мали охоплювати всю групу осіб, на яких поширювалась така практика, що, як було встановлено, порушувала статтю 3. Крім того, такі заходи мають забезпечувати виправлення встановленого Судом порушення щодо загальної практики, аби система, створена Конвенцією, не виявилася під загрозою через велику кількість повторних заяв з однієї й тієї ж причини. Тому ці заходи мають включати механізм, що надавав би потерпілим компенсацію за порушення Конвенції, установлене в справах Ван дер Вена і Лорсе та інших. У цьому зв'язку Суд зацікавлений сприяти швидкому й ефективному усуненню дефектів, виявлених в національній системі захисту прав людини. Після виявлення таких дефектів перед національними органами влади ставиться завдання вжити при контролі з боку Комітету міністрів — в разі потреби ретроспективно — необхідних заходів щодо відшкодування на основі конвенційного принципу субсидіарності, для того, щоб Судові не доводилося повторно встановлювати факт порушення в цілому ряді подібних справ.

78. Щодо реакції влади Нідерландів на рішення Суду від 4 лютого 2003 року в справах Ван дер Вена і Лорсе та інших Суд відзначає, що практика шотижневих регулярних особових оглядів, що, як було встановлено, порушувала статтю 3, 1 березня 2003 року була скасована й що, як він установив, новий

порядок особових оглядів в УМБ, що став застосовуватися з 1 березня 2003 року, статті 3 не суперечить (див. згадану вище справу Байбашина). Крім того, Суд розуміє, що відповідно до норм внутрішньодержавного права ув'язнені, яких піддавали цій самій практиці, що, як було встановлено в справах Ван дер Вена і Лорсе та інших, суперечила статті 3, мають змогу подати цивільний позов проти держави Нідерландів з метою одержання компенсації за моральну шкоду, зазанану в результаті нині скасованої практики щотижневих регулярних особових оглядів.

79. Хоча визначати, чи достатні такі заходи з метою статті 46, слід Комітетові міністрів, а не Суду, він вважає, що ці заходи, ймовірно, дозволять запобігти появі в Суді нових прийнятних заяв, викликаних тією же самою причиною.

80. З рішення від 12 лютого 2003 року судді, відповідального за тимчасові заходи, і наступного рішення Верховного суду від 31 жовтня 2003 року (див. пункти 39–40 вище), а також з рішення апеляційного суду від 5 липня 2003 року й наступного рішення Верховного суду від 18 березня 2005 року (див. пункти 35–36 вище) Суд робить висновок про те, що провадження в Суді щодо вимог про справедливу сатисфакцію, поданих заявниками відповідно до статті 41, не входить у закриту систему засобів юридичного захисту, передбачену в національній системі права Нідерландів, оскільки в обох цивільних справах, відкритих проти держави Нідерландів заявниками, що домоглися успіху в Страсбурзі, у справах яких Суд розглянув і задовольнив вимоги про відшкодування моральної шкоди за статтею 41, національні суди погодилися розглянути вимоги заявників щодо компенсації моральної шкоди, яка виникає з встановленого Судом порушення, і в обох випадках присудили компенсувати моральну шкоду на додаток до присудженої раніше Судом компенсації.

81. Беручи до уваги той факт, що заявник у даній справі вже вжив заходів в окружному суді Гааги з метою одержати компенсацію за моральну шкоду, завдану через щотижневі регулярні особові огляди, які порушували статтю 3, Суд вважає, що за таких обставин це питання в справі ще не готове для рішення. Суд не робив попередніх висновків щодо цієї частини справи, оскільки не побачив у матеріалах справи ніяких ознак того, що психологічний вплив режиму в УМБ і практики щотижневого здійснення регулярних особових оглядів на психічне здоров'я заявника був такий самий або сильніший, аніж встановлений у справах Ван дер Вена і Лорсе та інших, щоб виправдати присудження такої ж самої або більшої суми компенсації моральної шкоди. Однак, клопотання заявника до окружного суду Гааги все ще перебуває на розгляді, і Суд бажав би врахувати — у тому разі, якщо йому доведеться виносити рішення щодо вимог заявника про компенсацію моральної шкоди за статтею 41, — ту компенсацію моральної шкоди, яку заявникові можуть при-

судити відповідно до норм внутрішньодержавного права (див. рішення в справі «Клот проти Бельгії» (*Clooth v. Belgium*) від 12 грудня 1991 року, Серія А, № 225, стор. 17, пункт 52).

82. Отже, питання застосовності статті 41 ще не готове для рішення й має бути відкладене до винесення остаточного рішення з цього питання національним судом; при цьому слід належним чином враховувати й те, чи держава-відповідач і заявник можуть з цього питання в рамках провадження в національному суді також досягнути дружнього врегулювання (пункт 1 Правила 75 Регламенту Суду).

В. Судові витрати й видатки

83. Заявник вимагає 2 856 євро, включно з 19 % податку на додану вартість (ПДВ), компенсації зазначених ним витрат і видатків. Відповідно до представленого рахунку, ця сума відповідає дванадцяти годинам роботи його адвоката за погодинною ставкою 200 євро.

84. Представники Уряду стверджують, що гонорар адвоката, зазначений у вимозі заявника, просто відповідає кількості годин, відпрацьованих представником заявника, без вказівки на те, до яких саме судових процедур ця робота мала відношення. Уряд, крім того, стверджує, що, оскільки заявникові була надана допомога відповідно до нідерландської системи правової допомоги у зв'язку з національним судочинством, а також розглядом у Суді, заявлені вимоги про відшкодування видатків — до тієї міри, до якої вони мали відношення до цих судових процесів — під право на компенсацію не підпадають.

85. Суд нагадує: щоб витрати й видатки були включені в компенсацію за статтею 41, треба переконатися, що вони справді були зроблені, були необхідними і не були надмірні (див., наприклад, «Нілсен і Йонсен проти Норвегії» (*Nilsen and Johnsen v. Norway*) [GC], № 23118/93, пункт 62, ECHR 1999-VIII).

86. Відповідно до пункту 2 Правила 60 Регламенту Суду слід надавати докладні відомості з розбиттям на позиції щодо всіх вимог, у протилежному випадку палата може відхилити вимоги повністю або частково.

87. У цьому випадку Суд зауважує, що в рахунку на оплату витрат не зазначено характер роботи. Заявник, крім того, не вказав, чи він отримував правову допомогу відповідно до нідерландської системи правової допомоги Нідерландів в зв'язку з провадженням у національних судах і в Суді та, якщо так, в якому обсязі.

88. Зважаючи на те, що за цих обставин дана частина вимоги заявника за статтею 41 також не готова до рішення, Суд вважає за належне відкласти свою ухвалу з цього питання, зважаючи й на те, що в цьому питанні також є мож-

лівість досягнення дружнього врегулювання між державою-відповідачем і заявником (пункт 1 Правила 75 Регламенту Суду).

НА ЦИХ ПІДСТАВАХ СУД

1. *Визнає* більшістю голосів заяву прийнятною;
2. *Постановляє одногосно*, що стаття 3 Конвенції була порушена;
3. *Постановляє одногосно*, що потреби досліджувати скаргу у світлі статті 8 Конвенції немає;
4. *Постановляє одногосно*, що питання застосовності статті 41 Конвенції щодо вимог заявника за цим положенням до рішення не готове;
і відповідно,
 - (a) *відкладає* згадане питання;
 - (b) *пропонує* Урядові й заявникам протягом трьох місяців від дня вступу цього рішення в остаточну силу відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції подати свої письмові зауваження з питання й зокрема повідомити Суд про будь-яку можливу угоду між ними;
 - (c) *відкладає* подальшу процедуру й делегує голові палати повноваження призначити, якщо буде потреба, її дату.

Вчинено англійською мовою, з письмовим повідомленням, 6 липня 2006 року відповідно до пунктів 2 і 3 Правила 77 Регламенту Суду.

Підпис: Б. М. Жупанчич,
 Голова Суду

Підпис: В. Берже,
 Секретар Суду